

OĞUZ

adı üzerine

■ Adem Aydemir *

Bu makalede genel kabulün aksine, ‘Oğuz’ adının manasının ‘Ok’ veya ‘Okı’ kökü ile değil, ‘yer’=‘otağ’ anlamını ifade eden ‘ogur’ sözü ile ilgili olduğu, bunun zamanla Türk dili kuralları gereği ‘Oğuz’a dönüştüğü savunulmakta, böylece; Oğuz’un “*ben bir otağda doğduğum için adımlı Oğur koymak gerekir.*” demiş olmasındaki; ‘Otağ’da doğmuş olma ile ‘Oğuz’ adı arasında münasebet açıklıkla ortaya konulmakta, Ok+u+z, daki ‘k’nin, söylene söylene ‘ğ’ye dönüşüp-dönüşmeyeceği yönündeki güçlükler aşılmış olmakta, Oğuz adı zaten tekil isim olduğundan kullanılan ‘lar’ ekinin çoğulu-çoğul yapmak gibi bir manasızlık olmadığı da ortaya konulmaktadır.

Eski müellifler Türkmen kelimesinin ne anlama geldiği hakkında bilgi vermekle beraber, Oğuz adı ve bu adın menşei hakkında bilgi vermiyor. İlhanlı hükümdarlarından Gazan Han devrinde (1295-1304) veya Gazan’ın halefi olan Olcaytu zamanında (1304-1316) yazılmış olan Oğuz Kağan Destanında ilk süt demek olan ağız, oguz şeklinde geçmiştir.

Buna bakarak bazı araştırmacılar ‘Oğuz’ adının buradan geldiğini düşünmüşlerdir. Fakat, bu Oğuz Destanından yaklaşık üç asır önce yazılmış olan Divanü Lûgat-it Türk’te ilk süt ağız ve ağız kelimeleri ile karşılanmıştır.¹ Eğer Uygurca’da ‘aguz’ (ağız=ilk süt)² Oğuz şeklinde kullanılsa idi, Kaşgarlı’nın bunu kaydetmesi beklenirdi. Kaldı ki, Uygurca’da da ilk sütün ağız şeklinde söylendiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple destanda görülen ilk süt manasındaki Oğuz, bir imlâ hatası ile bu şekli almış olmalıdır. Kaşgarlı Divan’ında; vakit, bir işte imkân ve fırsat, karşılık, ıvaz, hayır ve bereket anlamlarında bir ‘*ogur*’ sözü geçiyor ki³, Oğuz adının bunlarla da

bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Uygurca Oğuz destanının Olcaytu devrinde İslâmî görüşle yazılmış şekline göre, Oğuz Han dünyaya geldikten bir yıl sonra konuşmaya başlayarak, “*ben bir otağda doğduğum için adımlı Oğur koymak gerekir.*” demiş. Ancak, Oğuz’un adı ile otağda doğmuş olması arasında ne gibi bir münasebetin olabileceği veya düşünüldüğü gerçekte anlaşılacakla beraber şimdiye kadar izah edilmemiştir.⁴

Zamanımızda veya zamanımızdan az önceki müelliflerden birçokları Oğuz adının anlamını tespit etmek için araştırmalar yapmışlardır. Bunlardan J. Marquart, Oğuz’un Ok+uz kelimelerinden geldiğini ileri sürmüştür. J. Marquart’a göre ‘ok’, ok, ‘uz’ da adam demek olup Oğuz oklu adamlar manasına gelmektedir. J. Marquart’ın bu görüşü ilim alemince kabul görmemiştir. Çünkü, Türkçe’de adam manasına gelen ‘uz’ şeklinde bir kelime mevcut değildir.

Denis Sinor ise, Oğuz’u öküz ile ilgili bulmuştur. Fakat bu kelime, Toharca Okus’dan veya Ökes’den olsun Türkçe’ye öküz şeklinde geçmiş olup zamanımıza kadar da böy-

le kullanılmamıştır.⁵

Denis Sinor'un görüşüne kuvvetli dilbilgisi delilleri ile karşı çıkan L. Bazin'in de Oğuz'un tosun manasına geldiğini ileri sürdüğü görülmektedir. Fakat, L. Bazin'in görüşüne katılmak da mümkün değildir. Çünkü, Türkiye Türkçe'sinde ve hattâ diğer Türk lehçelerinde tosun manasına gelen Oğuz şeklinde bir kelime mevcut değildir.

J. R. Hamilton ise, Oğuz'un Oğuş'dan geldiğini ileri sürmüştür. B. Ögel'e göre de, 'Oğuz' sözünün 'Oğuş' veya 'Uğuş' sözünden türemiş olması çok muhtemeldir.⁶ Fakat, bu görüşe itiraz yönelenler, 'Oğuş' sözünün Gök-Türk yazıtlarında, bazen Oğuz ile aynı cümlede geçtiğini ve sadece akraba ve aile anlamında kullanıldığını belirtirler.

Oğuz adının aslı hakkında diğer bir görüş, Macar bilim adamlarından J. Nemeth tarafından ortaya konulmuştur. Ona göre, 'Oğuz' ok+z'den müteşekkildir. Ok 'kabile' manasında, z de çokluk ekidir. Fakat 'k'nin ünlü ile başlayan bir ekle birleştiğinde 'g'ye dönmediği ve yazıtlarda 'Oğuz' ve 'Budun' (kavim) kelimelerinin yan-yana ifade edildiği ortaya konularak, J. Nemeth'in bu görüşüne de bilim çevrelerden itirazlar gelmiştir. Bununla beraber, bu güne kadar, bu görüşler arasında gerçeğe en yakın olanı, J. Nemeth'in görüşü olarak kabul edilmiştir. Hattâ, F. Sümer'e göre; Ok+u+z'daki 'k, söylene söylene pekâlâ 'ğ'ye dönüşebilmektedir.⁷

S. G. Glaucon, Proto Moğol kavimlerden Dun-huların halefleri olan Wu-huanların⁸, Oğuzların ataları olduğunu iddia etmiş ve bazı deliller ileri sürmüştü. L. Bazin ise, bu Wu-huan adının Türkçe 'Ugan' şeklinde olması gerektiğini teklif etmişti. 'Oğuz' adı hakkında, Türkmenistanlı E. N. Necef ve A. A. Berdiyev; S. G. Glaucon ve L. Bazin'in görüşlerini tefsir ederek Wu-huan adının zamanla 'Ugan' şeklinde telâffuz edildiği ve bu telâffuzun Oğuzların Barlık taraflarına gelmesinden sonra 'Oğuz' olarak

ortaya çıkmasının muhtemel olduğu şeklinde bir yaklaşım ortaya koymuşlardır.⁹

Wu-huan adının halk fonetiğine uyarak zamanla 'Ugan' şeklinde telâffuz edilmiş olabileceği düşünülebilir. Ancak, bu iki araştırmacının kadim Türk olan Oğuzların, Proto Moğol kavimlerden Dun-huların halefleri olan Wu-huanlarına nasıl bağlandığı yönündeki açıklamaları ikna edici olmadığı gibi, 'Ugan'ın nasıl olup ta 'Oğuz' şekline dönüştüğünü de izah edememişler, 'Ugan' adının 'Oğuz' olma olasılığı pek fazla ihtimal dahilinde değildir." şeklinde beyanda bulunmuşlardır.

Türklerde ad verme geleneklerinden birisi de çocuğa doğduğu yerin adının verilmesidir.

Kaşgarlı Mahmut bize aynen şu bilgiyi veriyor: "*turgu yer* (تورغو), '*duracak yer*' anlamına gelir."¹¹ '*Duracak yer*'e Türkler '*turgu ogur*-اورغو', Oğuzlar '*turası ogur*-اوراس' derler."¹² Oğuzlar; "zaman ve mekân isimleri olan '*ogur*' ve '*yer*' kelimelerini birlikte söylerler."¹³ Bu bakımdan 'Oğuz' bir otağda doğduğundan "*ben bir otağda doğduğum için adımlı 'Ogur' koymak gerekir.*" diyor. Buradaki '*Ogur*' '*yer*' anlamında 'çadırı' yani 'otağı' ifade etmektedir.¹⁴ Oğuz soyundan her bir otağ etrafında zamanla soylar ve boylar teşekkül etmiş, her bir boy yönetim merkezleri olan otağdan yani '*Ogur*'dan dolayı 'Oğuz-اورغو' diye adlandırılmıştır.¹⁵ Nitekim Vezir Tonyukuk yazıtında dahi: "Türgiş kağan ança timiş; Bening budunum anda erür timiş. Türk budunı bulganç o timiş, Oğuzı yime tarkınç ol timiş"¹⁶ ifadeleri yer almıştır ki, buradaki '*Oğuzı*' sözünün '*otağı*' ve '*hanedanı*' anlamına geldiğinden hiç şüphe yoktur. Türklerde siyasî zümrelerin adları ekseriya o birliği teşkil eden boyların sayısını da göstermiştir. Bu bakımdan; 'Üç Oğuz, Beş Oğuz, Sekiz Oğuz, Dokuz Oğuz'

deyimleri ortaya çıkmıştır.

'Oğuz' isminin 'Otağ' anlamına geldiği yönündeki görüşümüzü destekleyecek bir delil Oğuz Destanında 'Kıpçak'lara bu adın verilmesi hadisesinde görülmektedir. Buna göre, Oğuz İt Baraklar üzerine sefere çıktığında "*Oğuz'un askerlerinden birisinin karısı hâmile kalmış, kocası da savaşta öldürülmüştü. Bu savaş yerinde kadının doğum yapması yaklaşmıştı. Yakınlarda içi oyulmuş bir ağaç vardı. Kadın o ağaca gidip çocuğunu doğurdu. Çocuğu Oğuz'un yanına getirdiklerinde durumu ona anlattılar. Oğuz adını 'Kıpçak' koydu ki, Kıpçak; kabuk kelimesinden çıkmıştır. Türk dilinde içi çürümüş ve oyulmuş ağaca derler.*"¹⁷ diyor.

Türklerde yazının şâyi olmadığı zamanlarda kağanın bir savaş yapacağı zaman boy beylerine yani otağlara 'ok' göndermesi harbin olacağı ve icabet edilmesi gerektiği manasına gelmiştir.¹⁸ 'Ok'un kabile manasına geldiğinin iddia edilmesi, boy beylerine bu manada bir ok gönderilmesinden kaynaklanmıştır. Oğuz kelimesinin 'Ok'un cemî şekli 'ok+z'nin kabileler manasına geldiği, zamanla söylene söylene 'k'nin 'g-ğ'ye dönüştüğü ve Türk dili kuralları gereği 'u' kaynaştırma harfinin dahil olduğu varsayımdan ibarettir. Esasen boyun yönetim merkezi olan her bir otağa yani 'ogur'a bir 'ok' gönderilmiştir. Fakat burada her bir boy'a 'ok' gönderilmesinden dolayı değil, her bir boy bir otağ ile temsil olunmasından dolayı 'Oğuz' adını almıştır.¹⁹ 'Oğuz' adı zamanla, 'Oğuz' otağından türeyen soy ve boylara genel bir ad olmuştur. Soy-sop, kabile, aile, klan, nesil ve akraba anlamlarına gelen 'oğuş-uğuş' sözü de bundan uzak değildir.²⁰ 'Ok' tabiiyeti de ifade ettiğinden 'ok' alan ve 'Oğuz' soyundan olan boylar hem 'Oğuz' hem de 'oklu'; 'ok' almayan boylar 'Oğuz' olmakla beraber 'oksuz'; 'ok' almakla beraber Oğuz Han kurtayına ve seferlerine iştirak eden Kalaç, Kıpçak, Kanglı ve Karluk

gibi ‘Hatun’dan olmayan yani ‘kuma’ çocukları ‘Oğuz’ değil, sadece ‘oklu’ boylardır.²¹ Görüşümüzü teyit eden bir olay yine Oğuz Destanı içinde bulunmaktadır. Destanda Oğuz’un Karanlık ülkesi seferinde elde ettiği hazine ve zahireyi ülkesine gönderme hadisesinde; “Yüz Kanglı atlısını bu mühim işle görevlendirip bütün hazine ve zahirelerini onlara vererek kağnılarla gönderdi. (şimdiki zamanın yarlıg ve payza usulü yerine) Oğuz’un zamanında altın uçlu ok ve yay vardı. Oğuz kendisinin iki altın uçlu ok ve yayını kendisinin işareti olmak üzere onlara vermişti. Kanglılar gittikleri her vilâyette bunları gösterince halk kendilerine ve hayvanlarına yiyecek ve içecek, alefe ve ulûfe vererek gereken hizmet ve hürmeti gösteriyordu.”²² deniliyor. Bu da gösteriyor ki, Oğuz’un kendisinden veya kağandan ‘ok’ almış olmak bir kabileyi veya soyu ‘Oğuz’ yapmıyor.²³ Burada ‘ok’ sadece ‘yarlıg’ ve ‘payza’ yani tamamen bir ‘tevcih-nâme’, bir ‘yetki belgesi’ durumundadır. Yine Oğuz Destanı’nda Oğuz, yayı üçe parçalayıp büyük oğullarına, üç oku da diğer üç oğluna veriyor. ‘Yay’ verilenlere ‘Bozok’, ‘Ok’ verilenlere ‘Üçok’ deniliyor.²⁴ Burada ‘Ok’, boy-kabile anlamında değil, ‘mirasta düşen pay’ anlamındadır²⁵ ve ‘Orun’ ve ‘Ülüş’ meselesi ile ilgilidir.²⁶

Gerek Gök-Türk yazıtlarında, gerekse daha sonraları ok’un ‘kabile’ manasını taşıdığına dair açık bir delil bulunmamaktadır. Dilcilerce ok’un böyle bir mana taşıdığına ifade edilmesi Batı Gök-Türklerini meydana getiren on boya ‘On Ok’ denilmesinden ileri gelmiş olmalıdır. Kül-Tigin yazıtı güney yüzü 12. ve Bilge Kağan yazıtı kuzey yüzü 15. satırda aynen; “Köngülteki sabımın urturtum.. On Ok oğlinga tatinga tegi bunı körü biling.” deniliyor. ‘On Ok’lar kaynaklara göre ‘Türk’tür ve bunlara mensup toplulukların başında da kuşkusuz Oğuzlar gelmektedir.²⁷

Ancak, bu on boydan sadece sol kola mensup Tu-ki-şeler’in (Tu-lu) Türgiş şeklinde Türkçe adı biliniyor. Bu bakımdan İranlı, Türkçe bilmeyen anlamına gelen ‘Tat’ın On Ok oğlu yani Batı Türklerinin kağanı ile birlikte zikredilmesi onların içinde hiç de küçümsenmeyecek bir İranlı halkın bulunduğunu ortaya koymuş olmalıdır.²⁸ Kaşgarlı ‘Tat’ sözünü; “Bütün Türklere göre Farsça konuşan kimse.”²⁹ diye tanımlıyor. ‘Tat-Tavgaç’ sözünü izah ederken de; ‘Tat’ kelimesinden ‘Farslılar’ murat edilir.³⁰ diyerek ‘Tat’ın, ‘Farslı’ demek olduğunu teyit ediyor. Müellifimiz; ‘Sumlum tat’ sözünü; ‘hiç Türkçe bilmeyen Farslı’³¹ diye tanımlıyor ve ‘Tat kamuğ sumluşdı.- Farslar kendi dillerince konuşular.’³² diyor. Dolayısıyla Türklere askerî düzen içindeki her bir kolorduya ‘ok’ denilmiş olmasından bu boyların tümüne ‘On Ok’ denilmiştir.³³ Yani ‘On Ok’lar, Oğuz soyuna dayalı sosyal bir birlik olmayıp, askeri bir düzen ve siyasi bir federasyon olmasından ‘On Oğuz’ değil, ancak ‘On Ok’ tur.³⁴ Halbuki ‘Üç Oğuz, Beş Oğuz, Sekiz Oğuz, Dokuz Oğuz’ ve Türgiş kağanları Gök-Türklerle aynı soydandır. Hatta Türgişler Gök-Türk hanedanının dünür boyudur.³⁶ Nihayet, müellifimiz Kaşgarlı Mahmut, Oğuz olmanın siyasi değil, sosyal bir birlik meselesi olduğunu, bunun bir bakıma ‘Hane Halkı’ anlamına geldiğini; “Türkmen olan Oğuzlar aslında yirmi dört kabile iken, iki kabileden ibaret olan Halaçlılar bazı kere Oğuzlardan ayrıldıkları için kendileri Oğuz sayılmaz, asıl olan budur.”³⁷ diyerek açıklıkla ortaya koyuyor.

Bazı araştırmacılarca, “627 yılına kadar olan kısımda hiç Oğuz isminin geçmemesi, her şeyden önce Töleslerin, Oğuz öncesi fonksiyonunu icra ettiklerini gösterdiği” iddia edilmektedir.³⁸ Fakat burada Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Mete’in kurduğu Hun devletinin tebaası olup 461-465 yıl-

larında Karadeniz’in kuzeyindeki düzlüklerde görülen, Ogur kavimleri ile Anayurtta daha sonra görülen Oğuzların benzerliği aşıkardır. Bu bakımdan kanaatimizce ‘Ogur’ ismi ile ‘Oğuz’ ismi hem aynı isimdir, hem de bunlar aynı kavimdir.³⁹ Burada olay sadece, ‘R’, ‘Z’ tebeddülü meselesidir. Dolayısıyla ‘Oğuz’ isminin ilk kez VII. asrın ilk yarısında On Ok’lar ile ortaya çıktığı yönündeki görüşlere katılma imkânı bulunmaktadır. Bu ‘Ogur-Oğuz’ ismi en azından V. asırda bilinen ve yaygın olarak kullanılan etnik ve siyasi kavramdır.⁴⁰ Kaldı ki, ‘Uz’ kavim ismi dahi ‘Ogur-Oğuz’ kavim isminin kısaltılmasından başka bir şey değildir.⁴¹

Sonuç olarak; bu makalede genel kabulün aksine, ‘Oğuz’ adının manasının ‘Ok’ veya ‘Okı’ kökü ile değil, ‘yer’=‘otağ’ anlamını ifade eden ‘ogur’ sözü ile ilgili olduğu, bunun zamanla Türk dili kuralları gereği ‘Oğuz’a dönüştüğü savunulmakta⁴², böylece; Oğuz’un “ben bir otağda doğduğum için adımı Ogur koymak gerekir.” demiş olmasındaki; ‘Otağ’da doğmuş olma ile ‘Oğuz’ adı arasında münasebet açıklıkla ortaya konulmakta, Ok+u+z, daki ‘k’nin, söylene söylene ‘ğ’ye dönüşüp-dönüşmeyeceği yönündeki güçlükler aşılmış olmakta, Oğuz adı zaten tekil isim olduğundan kullanılan ‘lar’ ekinin çoğulu-çoğul yapmak gibi bir manasızlık olmadığı da ortaya konulmaktadır.

Dipnotlar

* Balıkesir Merkez-Ticaret Meslek Lisesi Tarih Öğretmeni.

1- Divanü Lûgat-it-Türk I, 55 (Divan) (çev. B. Atalay, Ankara, 2006)

2- A. Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, s. 94, 172 İstanbul, 1993

3- Divan I, 53

4- F. Sümer, “Onun sarayda (otağda) doğması ile ‘Oğuz’ arasında ne gibi bir münasebetin olabileceğini veya düşünüldüğünü anlamak mümkün olmadı.” diyor. Oğuzlar, s. 19 İstanbul, 1999

5- Öküz aynı zamanda nehir demektir. Divan I, 59 Türklere ırmaklar ile çaylar boyların oluş ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Orhun Nehri’nin çıktığı dağlardan otuz tane ırmak çıkar, her ırmağın kenarında, bir soy veya oba oturur, ‘Dokuz Irmak’ boylarındakilere, ‘Dokuz Oğuz’, ‘On Irmak’

boylarındakilere ise 'On Uygur' denirmiş. Oğuz'u ökülü ile ilgili bulan Denis Sinor, herhalde bu noktadan hareket etmiş olmalıdır.

6- Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 195 Ankara, 1979

7- F. Sümer, Oğuzlar, s. 20 Buradaki 'Oğuz' adı ile ilgili özet görüşler F.Sümer'den alınmıştır.

8- W. Eberhard, Çin'in Şimal Komşuları, s. 48-49 Ankara, 1996

9- E. N. Necef - A. A. Berdiyev, Hazar Ötesi Türkmenleri, s. 54 vd. 114-115 İstanbul, 2003

10- A.g.e, s. 64

11- Divan I, 16 III, 211

12- Divan I, 33

13- Divan II, 68

14- 'Ogur' aynı zamanda 'devlet' demek olduğuna göre (Divan I, 53) devlet, 'otağ'da tecelli etmiş olmaktadır. Türklerde Otağın aynı zamanda kâinatın timsali olması anlayışı göz önüne alındığında, aslında Oğuz'un doğumu kâinatın ihyasını da ifade etmektedir. Oğuz'un eşlerinden birinin Gök Tanrısının kızı olması ve bundan göğün büyük varlıkları olan Gün, Ay ve Yıldız, diğer eşinin Yer Tanrısının kızı olması ve bundan da yerin büyük varlıkları olan Gök, Dağ ve Deniz adlı oğullarının olması dikkate alınırsa 'Oğuz' sözü aynı zamanda kâinatı ifade etmiş olmaktadır. Türk teffeküründe bir devletin kuruluşunun kâinatın ihyası olması Gök-Türk yazıtlarında da görülmektedir. Nitekim yazıtlarda kâinatın başlangıcı I. Gök-Türk devletinin kuruluşu ile başlatılmakta ve; "Üze kük tenğri asra yağız yir kılındıkdıkı ikın ara kişi oğlı kılınımış, Kişi oğında üze çüm amın Bunun Kağan İstemi Kağan olurmuş." denilmektedir. Kül-Tigin yazıtı, doğu yüz 1. satır Bilge Kağan yazıtı, doğu yüz 1. satır Altaylı Kaç Kabilesinin 'Alp Sayın' adlı destanının kahramanı yerin ilk yaratıldığı, bakırın ilk sertleşip meydana geldiği, akar suların akmaya başladığı, ak kavak ağaçlarının ilk bittiği zamanda doğmuştur. A. Kadir İnan, Makaleler, c. II s. 207 Manas Destanında, destanın kahramanı Manas ise, 'yerin yer olduğu, suyun su olduğu' çok eski zamanda yaşamış, dört yıl peygamber onu kucaklamış ve ona 'Manas' adını vermişti. Tuncer Gülensoy, Manas Destanı, s. 30 ve 35 Ankara, 2002

15- Moğollarda ise 'Oğuz' karşılığı 'Orda' terimi kullanılmıştır. 'Orda'; 'hakamın oturduğu yer, şehir' demektir. Divan I, 124 Onun için, 'Ak Orda, Gök Orda, Sarı Orda' demir. Burada 'orda' sözü, Oğuzlardaki, 'oturlan yer' anlamındaki 'oğur'un karşılığıdır. Altın Orda hanları silsilesinde Cuci'nin büyük oğlu olan 'Orda'dan başka (V.V Barthold, Dersler, s. 150 Ankara, 2006) bir Orda (1360-1362) gözüktüyor. Bunlar da herhalde otağda yani 'Orda' da doğmuş olmasından bu adı almış olmalıdır. A.Yu. Yakubovskiy, Altın Ordu ve Çöküşü, (çev. H.Eren) s. 120 Ankara, 1992 Gök-Oğuz'daki (Gagauz) 'Gök'ün mavi, 'Oğuz'un ise 'otağ' anlamındaki 'oğur'dan başka bir şey olmadığını belirtir. Saragur, Kara Ogur ve hattâ Alkaevli, Karaveidi vb. de aynı kabildendir.

16- "Türgiş kağanı şöyle demiş: Benim milletim ordadır demiş. Türk milleti yine karışıklık içindedir demiş. Oğuzu yine sıkıntıdadır demiş." Tonyukuk yazıtı, I. taş, doğu yüz, 5 satır. Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, İstanbul, 2005

17- Oğuz Destanı, s. 26 (Hz. Z. V. Togan) İstanbul, 1982

18- Divan III, 254 'ol meni okıdı-o beni çağırdı.' "Okı kelse kelgey kalı kelmeşe, negüke ilengü sözüüm tutması" Kutadgu Bilig, 3162 "İdr men sini kör bu hacet üçün, okı edgü birle okıma küçün" A.g.e, 4953 Çev. R.R. Arat, İstanbul, 2006

19- 'Oğuz' çoğul değil, tekidir. Eğer 'Oğuz' çoğul olsa idi, 'Oğuzlar' ifadesindeki 'lar' çoğul eki manasıdır. Diğer yandan, iki küçük kabileden oluşan 'Ediz'ler, Bilge Kağan yazıtı doğu yüzü, 1. satırda: "İki Ediz kerekülü"; 'Kurikan'lar ise, Kül Tigin yazıtı doğu yüzü, 4. satır ve Bilgi Kağan yazıtı doğu yüzü 5. satırda 'Üç Kurikan' olarak tanıtılıyor. 'Kerekü' çadır anlamına geldiği gibi (Divan I, 447) 'kurikan'ın da çadır anlamına geldiğini biliyoruz. (A. Caferoğlu, A.g.e, s. 124) Bu da, büyük kabileler 'Otağ'la yani 'Oğur'la temsil olun-

dukları gibi, küçük kabilelerin ancak daha mütevazı olan 'çadır'la temsil olduklarını gösteriyor.

20- 'uğuş-oğuş' sözü Burada, Arabin 'Ehl-i beyt'i, Moğolların 'oboğ'udur. 'Uğ' çadırın yani otağın üst yanındaki köşelerden her biri (Divan I, 48) demek olduğuna göre, 'Uğuş-Oğuş=Uğuz-Oğuz', 'Otağ'ın yani 'Oğur'un köşeleri yani çüzleri demek olmalıdır. Burada, 'Oğur'un her bir köşesinin bir de özel adı vardır ki bunlar, Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ ve Deniz'dir. Bu bakımdan aslında 'Oğur' kâinatın da bir sembolü durumundadır. Akrabalık ilişkilerini tarif etmek bakımından ormancı kavimlerde; "aynı dal, aynı budak", ikinci kavimlerde ise, "aynı tarla, aynı tohum" esprisinin mantığı da buradan kaynaklanmaktadır. Yani sonuçta, 'Oğuz', 'Oğur'un fîruu ve uruğudur.

21- Kül-Tigin, yazıtı doğu yüzü 3. satır ve Bilge Kağan yazıtı, doğu 4. satırda, "İkin ara idi oksuz Kök Türk ança olunur ermiş." ifadesindeki 'idi oksuz' ibaresini, 'teşkilatsız' anlamında değil, tabii olmamış, özgür, bağımsız yani 'ok almamış' anlamında kabul etmek gerekir.

22- Oğuz Destanı, s. 27

23- Oğuz'un torunlarının 'kuma'larından olan bir boyun adı 'Oklu' dur. B. Ögel, Türk Mitolojisi, c. I s. 213 not. 14 Ester-Âbâd civarında yaşayan Yaka Türkmenlerinin başlıca oymaklarından birisi de 'Oklu' adını taşımaktadır. F. Sümer, Oğuzlar, s. 341

24- Oğuz Destanı, s. 48

25- Divan I, 48

26- A. Kadir İnan, 'Orun' ve 'Ülüş' Meselesi, Makaleler, c. I s. 241 vd.

27- "Çu ve Talas ırmaqları arasında yaşayan Oğuzlar, bu on boydan beşini teşkil eden ve Çinlilerin Nu-Şi-Pi adını verdikleri sağ kolun önemli bir kısmını oluşturmuştur. Kalaçlar ile Balasagun'un batısında, Ordu kasabasında oturan Türkmenlerin ve hattâ Peçeneklerin de bu kola mensup oldukları şüphesizdir. Işığ Göl'ün güneydoğu kıyılarında yerleşmiş olan Barshanlar'ın On Okların Tu-lu kolundan oldukları kesin bir şekilde söylenebilir." F. Sümer, Eski Türklerde Şehircilik, s. 49-50 Ankara, 1993

28- Türkistan halklarından, Ezgiş, Argu, Keçek ve Berçekerler'in etnik kimlikleri konusunda ciddi tereddütler vardır. Bazı araştırmacılara göre bunlar, X-XI. yüzyıllarda Türkleşme sürecinde olan Türkistan'ın Farslı unsurlardır. Bu toplulukların XI. yüzyılda iki dilli oldukları görülmüyor. Yani onlar hem ana dillerini, hem de Türkçe'yi konuşuyorlardı. Kaşgarlı Mahmut: "İki dil bilenler, 'Soğdak', 'Keçek' ve 'Argu' boylarıdır." Divan I, 29 "Argu şehirleri halkının dili çapraşıktır." A.g.e, I, 30 "Keçekler, Türk dilinde bulunmayan bir harfi kattıkları için biz onları Türk saymıyoruz." diyor. A.g.e, I, 31 Ezgişler'in ise On Oklar'a mensup oldukları şüphesizdir. F. Sümer, Eski Türklerde Şehircilik, s. 53 Bu Ezgişler Türkler arasında yerleşen İranlılar olmalıdır. Z.V Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, s. 53 İstanbul, 1981 Berçeker veya Berçikler'in de Türkler arasında yerleşmiş İranlılar olduğu kuvvetle tahmin edilmektedir. A. Taşağıl, Eski Türk Boyları, s. 55 Ankara, 2004. Dolayısıyla yazıtlarda On Ok oğlunun yani Türgiş Kağanı'nın yanında zikredilen bu Tatlar VIII. yüzyılda henüz Türkleşmemiş olan bu İranlı halklar olmalıdır.

29- Divan II, 280

30- Divan I, 454

31- Divan I, 486

32- Divan II, 216

33- B. Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s. 352 Ankara, 1982 Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 197

34- Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre; "Kağan budununu (kağanlığın) on boya ayırdı. Her oymağın kendisini sevk ve idare eden bir beyi vardı. Bu beye ok tevdi edilmişti. Bu on beyin adı (unvani) on şad idi. Onlara (on şada) 'On Ok' da denildi. Sonra da ok bir boyu ifade etti." F. Sümer, Eski Türklerde Şehircilik, s. 48-49 not. 96'dan Osman Turan, Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, s. 90-91 not. 154 İstanbul, 2004 Buradaki 'ok', bir yetki belgesi, bir tevcihnamedir. 'On Ok'ların, batıya göçen 'Onugur' kavimlerinin Anayurtta kalan kökleri olduğu düşünülebilir. Ancak yine de 'On

Ok'ların 'On Oğuz' olmaması düşündürücüdür. Kırgız Türkçe'sinde "ukum-tukumubuzda/soyumuzda; ukumdan tukumga-soydan-soya" şeklinde bir söz geçiyor ki (K.K Yudahin, Kırgız Sözlüğü, c. II s. 781 Ankara, 1998), buradaki 'uk' terimi eski Türkçe'deki 'uğ-og' teriminden başka bir şey değildir. Keza, Gök-Türk yazıtları, Eski Uygur dili (A.Caferoğlu, A.g.e, s. 173) ve Divan'da (Divan I, 61-I, 293) 'soy-sop, kabile' anlamındaki 'Ukuş-Oğuş' sözünü de bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Burada 'ş' sesi iştirakleşme anlamını vermektedir.

35- "Tokuz Oğuz budun kentü budunum ertı." Kül Tigin, Kuzey 4. satır, Bilge Kağan, doğu 29. satır 'Türgiş kağanı Türküm, milletim idi.' Kül Tigin yazıtı, doğu 18. satır. Bilge Kağan yazıtı, doğu 16. satır. Oğuz Destanında, Oğuz'un 'Gürk ve Başkur seferine başlarken doksan bin ev ahali Oğuz'un etrafında toplanmalarından bunlara 'On Dokuz Oğuz' denilmiştir.' ifadesi yer almıştır. Oğuz Destanı, s. 22 Türkler 'doksan' sayısını 'Dokuz on' yani 'dokuz kere on' şeklinde ifade ederlerdi. Divan I, 437 Orhun Irmağı yanında 'On Uygur ve Dokuz Oğuz' gibi ünlü Türk kavimlerinden bahsedilmektedir. B. Ögel, Türk Mitolojisi, c. II s. 370 Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 195 Uygurlarda da bir 'On Uygur' ve bir de 'Dokuz Oğuz' vardır. Mo-Yen-Çur Kağan Örgütü kitabesinde kendi halkını 'On Uygur-Dokuz Oğuz' diye adlandırmıştır. Bütün bu sayılar birbirine bağlı olsa gerek. Diğer yandan buradaki 'On Dokuz', Uygur sayma düzeninde 'Dokuz' da olabilir. Çünkü bunlar, 11 diyecek yerde bir yirmi, yirmi bir diyecek yerde bir otuz ilh..." derlermiş. V.V Barthold, Dersler, s. 37 Kaşgarlı, "Otuz kelimesinin 'üç' yerinde kullanıldığı da vardır" diyor. Divan I, 142 Öyleyse buradaki on dokuz, her bir on bin, bir olmak üzere "On tane dokuz" yani "On-dokuz" demek oluyor ve 'Oğuz' sözü on bini yani bir tümeni ifade ediyor demektir. Belki bu da bir sayma düzenidir. Her halükârda bu 'On Dokuz Oğuz' meselesinin izahında bir güçlüktür vardır.

36- "Türgiş kağanı kızımın artingü uluğ törün alı birtim. Türgiş kağan kızın ertingü uluğ törün oğluna birtim...ertingü uluğ törün alı birtim." Bilge Kağan yazıtı, kuzey 9 ve 10. satırlar.

37- Divan III, 412-416

38- A. Taşağıl, Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları, s. 92

39- A. Taşağıl, A.g.e, s. 14-15 İbrahim Kafesoğlu, Bulgarların Kökeni, s. 4 vd. Ankara, 1985 Türk Milli Kültürü, s. 198 İstanbul, 2005 Laszlo Rasonyi, Tarihte Türklük, s. 88 vd. Ankara, 1996 Tuna Köprüleri, Ankara, 1984 Geza Feher, Bulgar Türkleri Tarihi, s. 4-5 Ankara, 1984 Z.V. Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, s. 22

40- Karadeniz düzlüklerinde görülen ve Avrupa'ya da sırayan, 'Beş Ogur, Altı Ogur, Dokuz Ogur, On Ogur ve Otuz Ogur' kavimlerinin isimleri ile Anayurtta kalan 'Oğuz, Üç Oğuz, Beş Oğuz, Sekiz Oğuz, Dokuz Oğuz' kavim isimlerinin tam bir benzerliği şüp-heye mahâl bırakamayacak derecede barizdir.

41- A.Nimet Kurat, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, s. 65 vd. Ankara, 2002 İ. Kafesoğlu, A.g.e, s. 198-199

42- B. Ögel, "Destanı hazırlayan Z.Velidi Togan, 'Oğuz' sözünü, İdil ve Volga ağzlarına bakarak 'Oğur' okumuşlardır. Bu kuzey Türklerinde 'Oğuz' sözü kullanılmadığı gibi, Oğuz Destanı geleneği de yoktur." diyor. (B. Ögel, Türk Mitolojisi, c. II s. 13) Z.Velidi Togan'ın ifadesi ettiği gibi isim yazılışının 'اغوز' veya 'اوغوز' şeklinde değil de 'اغور' şeklinde olması 'Oğur' veya 'Oğor' şeklinde okunmasını zorunlu kılmaktadır. Biz, 'Oğur' okunup okunmaması konusunda Z.Velidi Togan'a iştirak ediyor ve hocamıza katılmıyoruz. Çünkü, bizce Oğuz, otağda doğduğu için 'Oğur' adını almıştır. Destanı hazırlayanın 16-a nolu notuna bakılırsa Z. Velidi Togan'ın da ismin okunması konusunda haklı tereddütleri olmuştur.